

Gájer László

LORD ACTON KATOLICIZMUSA

– AZ I. Vatikáni Zsinat és következményei –

2014 tavaszán ismeretlenül kerestem fel Hörcher Ferenc tanár urat az Országház utcában, a budai Várban, ahol az Akadémia Filozófiai Intézetének vezetőjeként dolgozott. Katolikus papként akkoriban már hét éve végeztem lelkipásztori tevékenységet különböző plébániákon, és ezekben az években kevés szellemi munkára nyílt lehetőségem. Nagyon szerettem a plébániákat, ugyanakkor éreztem, hogy az értelmem is szomjas. Vágytam a tudományos munkára. Ezt az akkori plébánosom, Snell György atya, aki nagyon jól ismert, és helyesen szeretett engem, pontosan tudta. Nemcsak engedett, de biztatott is, hogy kezdjek valamit ezzel a szellemi kíváncsiságommal.

Hörcher tanár úr irodájában egy nagy Váli Dezső-kép lógott, ami némiképpen fokozta a szorongásomat, amikor oda beléptem, amikor aztán meghívott a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának Politikaelméleti Doktori Iskolájába. Erről a találkozásról a lord Actonról írt könyvem előszavában tanár úr is megemlékezett később.¹ Az iskolát – amely azóta már nem létezik – kijártam, és érdekes, hogy azt rövidesen a Várba, az Országház utcai épülettel szomszéd Úri utcába költözve fejeztem be, a Magyar Katolikus Egyház talán legnagyobb intellektusának közvetlen csapatában dolgozva. Azóta sok mindennel foglalkoztam, és mára magam is akadémiai pályára kerültem. Korábbi tudásvágyam lassan megfelelő mederbe került. Tudom azonban, hogy azok az évek a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karán, egy mester szárnyai alatt, kitörölhetetlen nyomot hagytak bennem.

Alább tehát az akkori kutatásomból osztok meg néhány gondolatot. Egy olyan időszakot szeretnék röviden elemezni, amelyet vizsgálva megfigyelhetjük egy egyetemes zsinat politikai fogadtatását. Az I. vatikáni zsinaton (1869–1870)

¹ GÁJER 2020: 16.

elfogadott dogma a pápai tévedhetetlenségről sokak elutasítását kiváltotta, látni fogjuk azonban, hogy érveik nem tisztán teológiai érvek voltak. A kritikus hangok között találjuk John Acton (1834–1902) véleményét is, aki a tévedhetetlenséget elutasítók táborát gyarapította, liberális katolikus elveinek adva ezzel hangot.

A PÁPAI TÉVEDHETETLENSÉG DOGMÁJA

John Acton Németországban tanult, a katolikus pap és egyháztörténész Ignaz von Döllinger (1799–1890) iskolájában. A nagy angol egyetemekre elsősorban katolikus hite miatt nem vették fel. Von Döllinger mellett nemcsak tudományos módszert, de hozzáállást, világszemléletet is tanult. Nem volt átlagos katolikus. A katolikusokra vonatkozó kategóriák valahogy nehezen illettek rá. Angliába visszatérve a Whig Párt liberális politikáját képviselte, egyszerre volt tehát meggyőződéses liberális és őszinte katolikus abban a 19. században, amikor e két kategória ritkán találkozott egymással. Lord Acton pedig lelkiismeretesen kereste az általa képviselt értékek együttes érvényre juttatásának lehetőségét akár az angol politikában, akár a világegyház nagy folyamatainak részeseként. Élete végéig elkötelezett híve volt a katolikus egyháznak, mégis következetes ellenzője az egyház életét alakító központosító tendenciáknak.² Az 1860-as évek eleje óta folyamatosan vitában állt az egyházi hierarchia, főleg a Római Kúria és a Kúriában befolyásos jezsuiták politikájával, illetve a pápaság e világi hatalmát határozottan támogató ultramontán csoportokkal.³ Ezek a nézeteltérések az évtized végére elmérgesedni látszottak. Erre az időre mindenki előtt világossá vált, hogy a pápai állam, amely ekkor már csak Róma környékén maradt fenn francia csapatok védelme alatt, ezeréves történetének valamiképpen a végéhez érkezett, és hogy a kialakult helyzet jelentősen befolyásolja majd a pápaság e világi hatalmának értelmezését. A pápai állam léte az egyház szuverenitását volt hivatott biztosítani, amelynek megszűnése nemcsak az egyház politikai hatalmát csökkentette volna elhanyagolhatóan jelentéktelenné, hanem magát az egyház önállóságát is veszélyeztette. A pápák éppen az egyház szuverenitásának védelme érdekében kezdték hangsúlyozni a pápa e világi hatalmának fontosságát, amellyel párhuzamosan a pápai tévedhetetlenség kérdése is napirendre került ebben a kontextusban. 1858-tól lord Acton alsóházi képviselő volt a londoni Parlamentben, ahol a legtöbb angol politikus legszívesebben a modern liberális

² WATT 1966: 493–494.

³ HIMMELFARB 1993: 35–55.

és egységes olasz monarchia fővárosaként látta volna Rómát, és nem a reakciós pápaság uralma alatt.⁴

Acton 1869 októberében tette közzé a *The Pope and the Council*⁵ című cikkét, amely gyakorlatilag Von Döllinger azonos című, Janus álnéven megjelent könyvének ismertetése volt. Ugyan tudta, hogy ki a könyv szerzője, de a *North British Review*-ban megjelenő kritikában nem említette ezt. Von Döllinger törekedett világosan elválasztani a péteri elsőség ókori tanítását a modern pápaságtól, amelyet az egyház testén lévő eltorzult beteges kinövésnek nevezett. Több szempontból szembeállította az ókori pápaság működését a primátus 19. századra kialakult értelmezésével. Tette ezt azért, hogy a pápai tévedhetetlenségről szóló tanítás fogadtatását befolyásolja. Bírálta a szándékot, amely az egyházat a pápaság kiterjesztett uralma alatt akarja központosítani, kifejezetten gúnyolta a jezsuiták *Civiltà Cattolica* folyóiratát, amely szerint a pápát nem egyszer *summum oraculum*ként tisztelte, de megvetően szólt Róma egész klerikális, alapvetően olasz gondolkodásmódjáról is.⁶ A pápai tévedhetetlenség kapcsán Von Döllinger arról írt, hogy ennek dogmaként való elfogadása esetén a pápa minden kérdésben, tehát nemcsak a hitet, hanem az erkölcsöt és a társadalmat érintő kérdésekben, így tisztán állami ügyekben is tévedhetetlennek minősül majd. Ebben a pillanatban pedig – figyelmeztetett Von Döllinger – könnyen abban a helyzetben találhatja magát az egyszerű hívő, hogy egy abszolút egyeduralkodó hatalma alá került, aki bármikor kénye-kedve szerint korlátozhatja majd a joghatósága alá tartozók életét és befolyásolhatja azok lelkiismereti meggyőződését.⁷

Lord Acton a pápai hatalom korlátlan megnövekedésétől – amelyet azonban úgy, ahogy azt Von Döllinger leírta, az I. vatikáni zsinat sosem akart megformálni – nem az egyház nagyobb szabadságát várta az egyes államokkal szemben, hanem éppen az egyház szabadságát féltette, csatlakozva ezzel a liberális katolikusok csoportjához.⁸ Az egyes keresztények és a szubszidiáris egyházi szervezetek és közösségek szabadságát védte a pápa esetlegesen kialakuló korlátlan politikai, erkölcsi és joghatósági hatalmától. Attól tartott, hogy a pápaság további működésének érdekében olyan torzulások is létrejöhetnek majd az egyház hierarchikus felépítésében, amelyek orvosolhatatlanul eltávolítják azt annak eredeti küldetésétől. A katolikus hívők lelkiismereti szabadságát éppúgy sérülni látta az új dogma esetleges kihirdetésével, mint a katolikus teológusok kutatási és tanítási

⁴ SCHUETTINGER 1976: 94.

⁵ *The Pope and the Council* 1988: 280–289.

⁶ GÁJER 2020: 97–99.

⁷ JANUS 1870: 36.

⁸ PEZZIMENTI 2000: 9–21.

szabadságát. Von Döllinger vérbeli teológus volt, jóllehet érvei mögött történeti és politikai érvek is meghúzódnak. A történeti források alapos ismerőjeként komoly hivatkozási alapot jelentett számára, hogy ahogy írja, „tizenhárom századon át az egész egyházban és irodalmában megfoghatatlan hallgatás uralkodott egy ilyen fontos alaptétel felett”.⁹

Acton idézett cikkében a politikai érvek jóval erősebbek voltak a teológiai szempontoknál. Von Döllingerhez képest ő sosem vált igazi teológussá. Sokkal inkább történész és politikai gondolkodó volt. Abból indult ki, hogy sokan – a protestánsok, a német püspökök, egyes francia püspökök vagy éppen az angolok – fenntartásokkal vannak a pápai tévedhetetlenség dogmájával szemben. Csak érdekesség, hogy az osztrák és a magyar püspökök a német püspökökkel egységben léptek fel a tévedhetetlenség ellen a zsinaton, bár a magyar püspökök meggyőződése nem feltétlenül egyezett meg az osztrákok által elvárt, képviselt véleménnyel.¹⁰ Acton így fogalmazott akkor:

A katolikusok között számosan komolyan elítélik a pápák despotizmusát, az emberi, a polgári és az isteni jog felett érvényesített felsőbbbségét, azt a kizárólagosságot, amellyel magát az isteni jog egyetlen magyarázójának hirdeti ki, valamint a folyamatos harcát a lelkiismeret, a tudomány és a szólás szabadsága ellen.¹¹

Különbséget tett a római egyház első évezredbeli önértelmezése és a modern pápaság működése között, és megállapította, hogy korábban akár arra is találunk példát, hogy a pápát az egyetemes zsinat ítélte el, vagyis hogy a pápa egyáltalán nem volt teljhatalmú, hanem a közösségi akaratképzés felülbírálhatta őt. Megjegyezte, hogy a pápaság központosított joghatósági elsőbbségének gondolata csak a 9. századtól kimutatható, és VII. Gergely alatt erősödött meg igazán, de még ezután is előfordult, például a konstanzi zsinaton (1414–1418), hogy nyilvánították: a legfőbb jogi tekintélye az egyházban nem a pápának, hanem az egész egyházat képviselő zsinatnak van. Lord Acton hozzátette, hogy mind a protestánsok, mind a keleti egyházak helyrehozhatatlan hibának fogják tartani a pápai dominancia ilyen szintű megerősítését, amely hosszú távon ássa majd alá a keresztények egységének lehetőségét, de politikailag is elszigeteli a pápa által vezetett katolikusokat a nem katolikus országokban. Megjegyezte azt is, hogy sokan az ultramontánok közül a gallikanizmus, vagyis a nemzeti egyházak

⁹ JANUS 1870: 57.

¹⁰ ADRIÁNYI 1975.

¹¹ *The Pope and the Council* 1988: 280.

megerősödésének veszélyével riogatnak, és ennek a veszélynek a tudatában érvelnek az erős központosítás mellett. Ez a veszély azonban, jóllehet valós, szerinte nem lényeges. A kár ugyanis, amely a centralizáció nyomán keletkezik, sokkal jelentősebb, mint a gallikán tendenciák okozta károk. Ellenérvként a pápa tévedésének lehetőségét is felvetette. Ilyen esetben ugyanis előfordulhat, hogy a pápa kiközösíti azt, akinek igaza van, miközben ő maga marad tévedésben. Mint látjuk, a politikai túlhatalomtól való félelme lord Actont a teológiai, egyháztörténeti és politikai érvek érdekes keverékének kidolgozására készítette. És jóllehet utólag egy-egy érve alaptalannak tűnik, akkoriban, a formálódó egyházi viták és háttérfrakciózások idején nehezen is lehetett tisztán látni annak tekintetében, hogy mire lehet valójában számítani. Szemlélete mögött leginkább az a megközelítés húzódott meg, hogy a pápa e világi hatalmi törekvéseinek megerősítésével markánsan annak a régi rendnek a híve marad majd, amely a politikai szabadság ellensége, jóllehet a kereszténységnek éppen ezt a szabadságot kellene előmozdítania.¹²

Lord Acton 1869 novemberében érkezett Rómába, családját is odaköltöztetve egy időre, és rögtön kapcsolatba lépett olyan befolyásos emberekkel, akik ellenezték a tévedhetetlenség tanítását. Lánya, Mary Elizabeth Anne Acton megemlíti kéziratban maradt visszaemlékezéseiben, hogy egész gyermekkorát Aldenhamban töltötték egészen 1878-ig, kivéve egyetlen alkalommal, amikor a zsinat idején édesapjukkal Rómába költöztek, hogy kapcsolatba léphessen a tévedhetetlenséget ellenző legbefolyásosabb püspökökkel.¹³ Lord Acton nem volt jelen a zsinati üléseken, hiszen azokon csak a püspökök és teológusai vehettek részt. De Rómában tartózkodott, és folyamatosan beszélgetett a zsinaton részt vevőkkel. Törekedett arra, hogy rendszeresen továbbítson és publikáljon Rómából érkező híreket, amelyek elsősorban Von Döllingertől származtak, aki a zsinati aulából figyelte az eseményeket. Ezeket az összefoglalókat Von Döllinger később az *Allgemeine Zeitung*ban Quirinus álnéven közölte, ezért Quirinus-levelek néven váltak ismertté.¹⁴ Szent Quirinus egyébként egy 3. századi mártír volt, akinek relikviái éppen a bajorországi Tegernseeben találhatóak, nem messze az Acton család birtokától egy bencés monostorban.¹⁵ A Quirinus-leveleket alapvetően Von Döllinger küldte a sajtónak, aki már az év elején kezdte használni az újságokat arra, hogy a zsinatot bíráló szövegeket közöljön. Ezekből az írásokból is kitűnik, hogy Von Döllinger és lord Acton

¹² FASNACHT 1952: 126–139.

¹³ Cambridge University Library, Acton Papers, MSS Add., 8119 (9)/427/5.

¹⁴ SCHUETTINGER 1976: 95.

¹⁵ HILL 2000: 200.

gondolkodása mennyire hasonló volt a kérdésben. A szarkasztikus stílusú és polemikus Quirinus-levelek, amelyek az I. vatikáni zsinat legfontosabb történeti forrásai közé tartoznak, akkor szenzációszámba mentek. Ezek a kiváló publicisztikai anyagok hamar nemzetközi érdeklődést váltottak ki, és több nyelvre lefordították azokat.

AZ I. VATIKÁNI ZSINAT KÖVETKEZMÉNYEI

Acton 1870. január 1-jén így írt William Gladstone-nak: „Az egyetlen törvényhozó hatalom a pápára lett bízva. Ez magában foglalja a dogmatikus határozatok megfogalmazásának jogát, de magával vonja mindenféle tévedhetetlenség birtoklását az egyház igényeinek megfelelően.”¹⁶ Acton aggodalmát fejezte ki a miniszterelnöknek rendszeresen küldött leveleiben azzal kapcsolatban, hogy a pápa ezután egyedül fogalmaz meg határozatokat, és a zsinat semmilyen szerepet nem játszik majd az egyház hitének alakulásában. Kifejezte az attól való félelmét, hogy a pápa ezután majd a természettudományokhoz is hozzá kíván szólni, érvényesítve a tévedhetetlenséget, és teljesen figyelmen kívül hagyja majd a tudományok autonómiáját. Ezek a gyakran alaptalan előítéletek erősödtek benne, amelyeknek következtében hangsúlyozni kezdte, hogy a pápai tévedhetetlenség gyakorlatilag a pápai abszolutizmus kiterjesztése, amely a politikai szabadságjogok, a természettudományok autonómiája és így egyben a modern világ ellensége.¹⁷ Az abszolutizmus vádja akkor, amikor a liberális vívmányok megvalósulásának lehetősége vált a politikai események fokmérőjévé, erős érvnek bizonyult. Nem is a pápaságra nézve, mert az már ennél többet is kibírt, és ismerte a dogma szövegét, tudjuk, hogy ilyen jellegű abszolutizmusról az alapján szó sem volt. Sokkal inkább lord Acton és köre érvelési lehetőségeire nézve volt determináló hatása ennek a vádnak. Abban a pillanatban ugyanis, amikor a pápai tévedhetetlenség dogmáját azonosították a pápa politikai abszolutizmusával, nem sok lehetőségük maradt arra, hogy a zsinat által elfogadott dogma mellett köteleződjenek el. 1870. február 16-án lord Acton egyenesen azt írta Gladstone-nak, hogy „[a] tévedhetetlenség, amely dogmatikai kérdés, közvetetten veszélyes a társadalomra”.¹⁸ Március 10-én pedig így írt a miniszterelnöknek:

¹⁶ *The Vatican Council: Correspondence with William Ewart Gladstone* 1988: 340.

¹⁷ GEROLIN 2009: 74–81.

¹⁸ *The Vatican Council: Correspondence with William Ewart Gladstone* 1988: 348.

A katolikusok meg lesznek kötve, nemcsak a jövő pápáinak akaratától, de a korábbiakétól is, ahogy ez ünnepélyesen ki lett jelente. Nem lesz meg a szabadságuk, hogy visszautasítsák a megerősített hatalmat, az inkvizíció módszereit vagy más olyan büntetendő gyakorlatokat és ötleteket, amelyeket a kiközösítés büntetése alatt létrehoztak. Egyben összeegyeztethetetlen ellenségeivé válnak a polgári és vallásszabadságnak. Az erkölcs hamis rendszereit kell gyakorolniuk, és meg kell tagadniuk a közlés és a tudományosság szabadságát... A pápa tévedhetetlensége feltétlen és korlátlan lehet tehát, és ő egyedül kell hogy eldöntse, mi szükséges a hit megőrzéséhez.¹⁹

Néhány hónappal a *Pastor Aeternus* dogmatikus konstitúció megjelenése (1870. július 18.) után, amellyel a zsinat kihirdette a pápai tévedhetetlenség dogmáját, kitört a francia–porosz háború. Ennek következtében a francia seregek visszavonultak Rómától, és feladták annak évtizedes védelmét. Nem védtek tovább a pápát és a pápai államot, az olasz király hadserege pedig szeptember 20-án bevonult a városba. Mivel az olasz hadsereg elfoglalta Rómát, a zsinat nem tudott tovább ülésezni, így meghatározatlan időre elnapolták a következő ülés összehívását. Acton keserűen nyugtázta, hogy a pápa a tévedhetetlenséget támogató szélsőséges párt mellett kötelezte el magát,²⁰ a zsinat pedig aránytalanul megnövelte a pápai hatalmat anélkül, hogy annak politikai erejét meg tudta volna növelni. Gyengítette az egész püspöki rendet, 1800 éve nem látott módon koncentrált a hatalmat Rómában, és miközben a vallás folyamatosan veszítette el a befolyását a társadalomban, a pápa aránytalanul megnövelte e világi hatalmát.²¹ 1875-ben lord Acton végleg visszavonult a nyilvános politikai vitáktól, legyenek azok egyházpolitikai ügyek vagy az angol pártpolitika eseményei. A zsinat után csalódottan és fáradtan tért vissza bajorországi családi birtokára. Meg volt arról győződve, hogy a zsinaton kisebbségben maradt szárny tagjai, az ő elvbarátai, akik a pápai tévedhetetlenséget elleneztek, valójában az egész katolikus világot képviselték, így furcsa módon a katolikus többség maradt kisebbségben.²² A dogmát ellenző csoportnak pedig ezután nem volt módja elutasítani azt úgy, hogy egyben az egyházzal való közösséget el ne utasította volna, azt pedig szinte senki sem akarta.

Később, 1887. április 16-án saját helyzetéről Acton ezt írta egy levelében Mandell Creightonnak: „Ha megpróbálnám részletesen kidolgozni és igazolni a

¹⁹ *The Vatican Council: Correspondence with William Ewart Gladstone* 1988: 351–352.

²⁰ FIGGIS–LAURENCE 1917: 106.

²¹ *The Vatican Council* 1988: 336.

²² CHADWICK 1998: 103.

történelemről szóló elméletemet, elveszíteném az összes barátomat, és árnyék vetődne rám.”²³ Jellemző lesz ez a mondat Acton egész életére és gondolkodására is. Külön utas maradt mindig, aki olyan meggyőződéseket próbált összeegyeztetni, amilyeneket a korban gyakorlatilag lehetetlen volt egyszerre képviselni. Ugyanakkor a pápai tévedhetetlenség általa végrehajtott értékelését erős előítéletek terhelték. John Lukacs ezt később így foglalta össze:

A pápai csallhatatlanság hívei valószínűleg eltúlozták azt a veszélyt, amelyet a politikai és elméleti liberalizmus, különösen pedig a pápaság világi hatalmának 1870-es vesztesége (amikor az olaszok elfoglalták Rómát) jelentett az egyházra és a hitre nézve. De valószínűleg Acton is tévedett, amikor eltúlozta a csallhatatlansági dogma következményeit.²⁴

Von Döllinger a zsinat után hajthatatlan maradt. Levelét írt a müncheni érseknek, Gregor von Scherrnek, amelyben hivatalosan is kijelentette, hogy elutasítja a dogmát. Meg volt győződve arról, hogy politikai alapon sem fogadhatja el, elutasítva ezzel a pápai abszolutizmust, de teológiai alapon sem érthet egyet azzal, hiszen az első évezredbeli pápaságról szóló kutatásai a dogmával ellentétes következtetésekre vezették őt. Néhány héttel a levelét követően – miután püspöke felszólította őt a *Pastor Aeternus* elfogadására, de ő visszautasította, hogy a német püspökök kérésére aláírjon bármilyen nyilatkozatot –, 1871. április 17-én Von Döllingert kiközösítették. Acton kitartott Von Döllinger mellett, de a katolikus egyházat nem hagyta el. Nem utasította tehát el a pápai tévedhetetlenség dogmáját. Von Döllinger ezután németre fordította Acton *The Vatican Council* című esszéjét, amely ezután került indexre, vagyis a katolikus egyház által tiltott könyvek listájára. Von Döllinger a szíve mélyén katolikus pap maradt, de egyre szorosabb kapcsolatot ápolt a zsinat tanítását elutasító ókatolikus mozgalommal, amelynek azonban tagja soha nem lett.

A KIDDERMINSTERI ELŐADÁS

1871 januárjában lord Acton előadást tartott az angliai Kidderminsterben, többnyire laikus katolikus hallgatóságnak.²⁵ Az itt elmondottakból kibontakozó

²³ Cambridge University Library, Acton Papers, MSS Add., 6871.

²⁴ LUKACS 2001: 113.

²⁵ *Lord Acton on the Roman Question* 1988: 355–363; NEILSON 1949: 211.

egyházkép szokatlanul előremutató volt, jóllehet Acton csalódott a római egyházban, mert az események nem az általa igaznak tartott irányba fordultak. Az egyházi közélettől visszavonulva is tovább gondolkodott azonban a hit és a keresztény közösség nagy kérdéseiről. Ez az előadás erről a töprengésről tanúskodik. Acton egyik első mondata, amely így hangzik: „[a] legjobb biztonsági intézkedés a vallásos szenvedély vaksága és erőszakossága ellen nem a közömbösség, hanem a felebaráti szeretet”;²⁶ meg is adja számunkra az előadás alaphangját. Olyan jövőbeli egyházzól beszélt, amelyben csökken a távolság az egyes keresztény felekezetek között, és alapvetően rendeződik át a katolikus egyház és a politikai hatalom viszonya. Beszélt a vallásszabadságról, valamint a vallás és a politika kapcsolatáról. Arról a meggyőződéséről, hogy a vallási különbségek által létrehozott akadályok, amelyek az angolokat elválasztják egymástól, egyre csökkennek majd. Acton hangot adott azon reményének, hogy ugyan őt mint katolikust Angliában korábban páriaként kezelték, a katolikusokban azonban egyre jobban bízni fognak Angliában is.

Ezután rátért a keresztények politikai hatalomhoz való viszonyának kérdésére. „A katolicizmus ősi kapcsolata a világi hatalmakkal, az állami védnökséggel és a politikai privilégiumokkal szétesőben van egész Európában.”²⁷ Laikus keresztényként arról beszélt, hogy az egyháznak ott lesz erős a tekintélye, ahol odafordul a szegényekhez, és éli az evangéliumot. A történelem során ugyan igaz volt, hogy „a tekintélyhez kapcsolódó és a szabadsághoz ragaszkodó katolicizmus nem mindig volt harmóniában egymással”.²⁸ Meggyőződése volt azonban, hogy küszöbön áll az idő, amikor a polgári hatalmak gyámkodása egyre kevésbé lesz fontos az egyház és vezetői számára.

Az egyházat korábban gyakran vádolták őszintétlenséggel és következetlenséggel, mert a vallás szabadságát követelte ott, ahol gyenge, kisebbségi helyzetben volt, de elvetette a politikai szabadságjogokat, így a vallásszabadságot is ott, ahol erős többséggel rendelkezett: „Megengedő magatartásunk csak feltételes volt.”²⁹ Acton arról beszélt, hogy a katolikusoknak el kell ismerniük, hogy egyes országokban kisebbségi létben harcoltak ugyan a szabadságért, de csak érdekből, mert a szívük mélyén nem tartották tiszteletben mások vallásszabadságát. Szavai a II. vatikáni zsinatra (1962–1965) emlékeztetnek bennünket. Az ő eszményi elve az volt, hogy a szabadság lesz az egyház egyedül igaz védelmezője, így a kereszténység és a politikai szabadság szövetsége alapvető szabállyá válik majd.

²⁶ *Lord Acton on the Roman Question* 1988: 355.

²⁷ *Lord Acton on the Roman Question* 1988: 356.

²⁸ *Lord Acton on the Roman Question* 1988: 357.

²⁹ *Lord Acton on the Roman Question* 1988: 357.

Lord Acton beszélt Kidderminsterben az egyház függetlenségének szükségességéről is, és a pápa melletti kiállásra szólította fel a hallgatóságot, amikor így fogalmazott: „Minden államférfi észreveszi, mennyire fontos nemcsak az, hogy a pápa legyen független, de az is, hogy az egész világ meg legyen győződve és meg legyen elégedve az ő függetlenségével.”³⁰ A pápa függetlensége garanciája az egész egyház függetlenségének. Ha pedig az egyház politikailag nem független, az súlyos veszélyt jelent az államra, de az egész világ békéjére nézve is. Ilyen értelemben is igaz, hogy „a Szentszék függetlensége nem dinasztikus, hanem a népről szól”.³¹ Hitbeli és erkölcsi tekintélyénél fogva szükséges, hogy szuverén legyen, így fejtheti ki szabadon tanítását a népek javára, és így kerülheti el, hogy bárkinek is az eszközévé váljon.

Lord Acton saját eredeti meggyőződésének hangsúlyozásával fejezte be ezt az előadást: „Ezért reménységgel és bizalommal kérem a hozzájárulásokat ehhez a felvetéshez, amely számomra úgy tűnik, mint ami helyesen testesíti meg a katolikus és a liberális megközelítés egységét.”³² Röviddel az I. vatikáni zsinat befejezése után született meg ez a szöveg. Ezek a nézetek mégis valami mély bizalomról tanúskodnak. Acton írásai gyakran hallatlanul összetettek és szerteágazók. Ez a szöveg azonban mintha ki lenne könnyítve. Üzenete nem kevésbé súlyos, mint komoly történeti apparátust felvonultató tudományos cikkeinek mondanivalója. Nem bírált senkit és nem is magyarázkodott. Egyszerűen csak bemutatott egy víziót, amely katolikus és liberális meggyőződésének együttes érvényesítéséből bontakozott ki. Olyan kérdéseket vetett fel, mint a keresztények egysége, a katolikus egyház és a politikai hatalom viszonya vagy a pápaság és az egyház függetlensége, miközben előrevetített egy témát, amely hamarosan a nevéhez kötődő eredeti elgondolássá növekedett. A politikai szabadság történetét taglaló írásai ezután keletkeztek, és új fejezetet nyitottak szerteágazó életművében.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Lord Acton tehát katolikus maradt. Autonóm, független katolikus gondolkodó. Én személy szerint örülök ennek. És annak is, hogy vannak ma is autonóm katolikus gondolkodók. Isten éltesse, tanár úr!

³⁰ *Lord Acton on the Roman Question* 1988: 358.

³¹ *Lord Acton on the Roman Question* 1988: 361.

³² *Lord Acton on the Roman Question* 1988: 362.

IRODALOM- ÉS FORRÁSJEGYZÉK

- ADRIÁNYI, Gábor (1975): *Ungarn und das I. Vaticanum*. Köln–Wien: Böhlau.
- CHADWICK, Owen (1998): *Acton and History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FASNACHT, G. E. (1952): *Acton's Political Philosophy*. London: Hollis & Carter.
- FIGGIS, John Neville – LAURENCE, Reginald Vere szerk. (1917): *Selections from the Correspondence of the First Lord Acton*. London: Longmans, Green & Co.
- GÁJER László (2020): *Lord Acton: A politikai liberalizmus és a római katolikus tanítás összeegyeztetésére tett kísérlet a 19. században*. Budapest: Gondolat.
- GEROLIN, Alessandra (2009): *Persona, libertà, storia: Studio su Lord Acton*. Milano: Vita e Pensiero.
- HILL, Roland (2000): *Lord Acton*. New Haven – London: Yale University Press.
- HIMMELFARB, Gertrude (1993): *Lord Acton: A Study in Conscience and Politics*. San Francisco: ICS Press.
- JANUS (1870): *A pápa és az egyetemes zsinat*. Pest: Légrády testvérek.
- Lord Acton on the Roman Question (1988). In FEARS, J. Rufus (szerk.): *Selected Writings of Lord Acton. III: Essays in Religion, Politics, and Morality*. Indianapolis: Liberty Fund, 355–362.
- LUKACS, John (2001): Lord Acton. *Klió*, 10(3), 116–119.
- NEILSON, Francis (1949): Lord Acton, a Great European (Part I). *The American Journal of Economics and Sociology*, 8(3), 209–221. Online: <https://doi.org/dmv8qk>
- PEZZIMENTI, Rocco (2000): *The Political Thought of Lord Acton: The English Catholics in the Nineteenth Century*. Roma: Millennium Romae.
- SCHUETTINGER, Robert (1976): *Lord Acton: Historian of Liberty*. La Salle, IL: Open Court.
- The Pope and the Council (1988). In FEARS, J. Rufus (szerk.): *Selected Writings of Lord Acton. III: Essays in Religion, Politics, and Morality*. Indianapolis: Liberty Fund, 280–289.
- The Vatican Council (1988). In FEARS, J. Rufus (szerk.): *Selected Writings of Lord Acton. III: Essays in Religion, Politics, and Morality*. Indianapolis: Liberty Fund, 290–338.
- The Vatican Council: Correspondence with William Ewart Gladstone (1988). In FEARS, J. Rufus (szerk.): *Selected Writings of Lord Acton. III: Essays in Religion, Politics, and Morality*. Indianapolis: Liberty Fund, 339–354.
- WATT, Edward D. (1966): Rome and Lord Acton: A Reinterpretation. *Review of Politics*, 28(4), 493–507. Online: <https://doi.org/10.1017/S003467050001322X>